

ОСОВСЬКИЙ О. Д.,

здобувач кафедри кримінального процесу
факультету з підготовки фахівців
для підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.121

ТИПОВІ ОЗНАКИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Статтю присвячено визначенню типових ознак розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Ключові слова: *ознаки, протидія, розслідування, порушення правил дорожнього руху, експлуатація транспорту.*

Статья посвящена определению типичных признаков расследования преступлений, связанных с нарушением правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств.

Ключевые слова: *признаки, противодействие, расследование, нарушение правил дорожного движения, эксплуатация транспорта.*

The article is devoted to the typical signs investigate crimes related to violation of traffic rules and operation of vehicles.

Key words: *signs, opposition, investigations, traffic violations, operation of vehicles.*

Вступ. У криміналістиці усі слідчі ситуації щодо етапів розслідування поділяються на початкові, наступні та завершальні (кінцеві). На думку більшості вчених-криміналістів, початкова ситуація має включати процес і результат оцінки ознак кримінального правопорушення, необхідних і достатніх для початку кримінального провадження. погоджуємось із цим та вважаємо, що в інформаційний зміст початкової слідчої ситуації необхідно включити також процес (і результат) виявлення ознак протидії розслідуванню.

Постановка завдання. Тому метою статті є визначення типових ознак протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Окремі питання, що стосуються розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, викладено в працях учених, які займалися цією тематикою, а саме М.Г. Богатирьова, В.І. Жульова, Б.Л. Зотова, М.П. Климчука, В.К. Лисиченка, А.Х. Максимова, В.А. Мизнікова, В.А. Мисливого, С.Г. Новікова, В.А. Панюшкіна, М.С. Романова, В.К. Стринжі, Ш.Ш. Ярамиш'яна та інших. Значний внесок у дослідження проблем протидії злочинності зробили такі автори, як О.В. Александренко, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, А.В. Дулов, В.Г. Гончаренко, Г.Г. Зуйков, А.В. Іщенко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.П. Корж, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.О. Образцов, В.Ю. Шепітько, Р.М. Шеховцов, М.Є. Шумило, Б.В. Шур та інші.

Результати дослідження. Під ознакою речі, процесу, явища, події в криміналістиці Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Ю.Г. Қорухов, В.Ф. Орлова та інші науковці розуміють прояв, вираження якої-небудь властивості об'єкта, що вивчається. Властивості об'єкта – це те, що характеризує яку-небудь його сторону та виявляється в її відносинах з іншими речами чи явищами. Властивості ці виражаються в ознаках. В інформаційному плані ознаку можна розглядати як інформаційний сигнал [1, с. 172].

Поняття ознаки широко використовується в криміналістичній техніці та судовій експертизі, особливо під час розгляду питань встановлення тотожності й проведення діагностичних досліджень. Проте останнім часом учення про ознаки все частіше застосовується також у розділах «Криміналістична тактика» та «Методика розслідування окремих видів злочинів», насамперед коли йдеться про ознаки особи злочинця та про спосіб злочину.

В.Ф. Орлова абсолютно справедливо відзначає, що інформативність ознаки – це здатність її прояву відрізнитись за частотою її вживання залежно від об'єкта [2, с. 88]. Додамо, що не лише за частотою вживання, а й за криміналістичною значимістю цієї ознаки.

З викладеного доходимо висновку, що інформаційність діагностичної ознаки (наприклад, почерку, сліду пострілу, самої зброї, сліду транспортного засобу тощо) та інформаційність ознаки способу протидії розслідуванню – це категорії, що мають загальні (гносеологічні, криміналістичні) основи, проте й істотні відмінності за конкретним змістом, пов'язані з об'єктами пізнання. Це можуть бути особливості, відмінності за симптоматичністю, стійкістю, залежністю прояву інших ознак.

На наше переконання, щодо протидії розслідуванню можуть бути виділені також інші загальні й особливі показники ознак цього явища. Це складне теоретичне питання вимагає спеціального дослідження, натомість ми обмежимося переліком типових ознак протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, які ми виявили й дослідили, і коротким розглядом їх значення для виявлення та подолання (нейтралізації) такої протидії.

Що стосується об'єкта нашого дослідження, то до ознак протидії ми відносимо такі прояви, вираження, відображення тих чи інших прийомів протидії, які доступні для сприйняття слідчим та характеризують якісну визначеність і своєрідність способу протидії. Ці ознаки, відображаючи прийоми протидії в навколишній дійсності, залежать насамперед від особи винного водія та інших учасників кримінального провадження, характеру їх взаємовідносин, а також слідчої ситуації, що склалась. В ознаках протидії відображається інформація про окремі прийоми такої діяльності або їх сукупність.

Як правило, окремо взята ознака протидії неповно відбиває її суть та є лише одним із її проявів. Тому чим більше ознак протидії буде виявлено й пізнано, тим повнішою й достовірнішою буде інформація про неї, відповідно, тим менше буде невизначеності, непізнаності в об'єкті дослідження.

Під час вивчення протидії необхідно звертати увагу на те, що її ознаки мають як основні, так і другорядні властивості. У певних умовах ознаки протидії можуть відбиватись лише через другорядні властивості, не проявляючи при цьому головних, тим самим вводячи в оману (наприклад, відвідування злочинцем потерпілого в лікарні під приводом вибачення з метою здійснення впливу на останнього).

Прикладом цього може слугувати кримінальне провадження, розпочате за фактом виїзду на смугу зустрічного руху автомобіля під керуванням водія О., де він вчинив зіткнення з автомобілем під керуванням водія П., унаслідок якого останній отримав тілесні ушкодження та був доставлений у лікарню. У процесі розслідування винний водій О. під приводом компенсації витрат на лікування неодноразово приходив у лікарню до потерпілого П., здійснював на нього вплив, звинувачував П. в тому, що трапилось, вимагав гроші. Ці факти отримали підтвердження під час проведення допитів свідків, присутніх під час їх розмов.

Оскільки суть протидії виражається в перешкоджанні розслідуванню (наприклад, у впливі злочинців та інших осіб на свідків і потерпілих із метою вчинення останніми «вигідних» злочинцям дій тощо), то це явище може бути присутнім на всіх етапах досудового розслідування й судового розгляду. Проте протидія розслідуванню не завжди проявляється достатньою мірою.

Отже, під час виявлення протидії необхідно прагнути до визначення основних ознак, що характеризують її, відділяючи від другорядних. Складність виявлення основних ознак протидії полягає в тому, що вона, як правило, здійснюється приховано від зовнішнього спостерігача. Суб'єкти протидії свідомо маскують свою діяльність, будь-яким чином перешкоджаючи її відображенню в об'єктивній дійсності. Оскільки ознаки протидії в різних ситуаціях і за різних умов можуть проявлятися із різною мірою визначеності, то необхідно визначати сприятливі моменти для виявлення таких ознак.

Деякі ознаки (наприклад, залишення місця дорожньо-транспортної пригоди) можуть прямо вказувати на здійснення протидії.

Так, унаслідок наїзду автомобіля під керуванням водія Ш. на пішохода Я. потерпілий від отриманих травм помер на місці події. Винний водій Ш., переконавшись, що пішохід Я. мертвий, утік із місця наїзду. Лише в результаті тривалих пошуків після проведення низки слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій водія Ш. і його автомобіль було встановлено й затримано. Для доведення вини водія Ш. у вчиненні дорожньо-транспортної пригоди необхідно було провести низку судових експертиз (трасологічну, автотехнічну, медичну) та слідчих (розшукових) дій (обшук, слідчий експеримент, огляд). Лише в результаті проведення всього комплексу цих дій винуватця Ш. було доведено в повному обсязі.

Проте необхідно констатувати, що на початковому етапі розслідування ознаки протидії досить рідко виявляються суб'єктами розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. Це пояснюється тим, що не повністю досліджено зібрані докази, у тому числі речові, не проведено всі необхідні експертизи, встановлено й допитано не всіх свідків події, що трапилась, а свідки, які так чи інакше пов'язані зі злочинцем (родичі, друзі, знайомі), на цьому етапі не зацікавлені у встановленні істини в кримінальному провадженні.

Наприклад, лише за результатами проведення судової автотехнічної експертизи можна з необхідною повнотою встановити, чи володів водій технічною можливістю уникнути зіткнення або наїзду.

Підкуплений свідок або «свідок-родич» прагнуть до спотворення реальної картини злочину чи не більше, ніж сам водій-злочинець, вигороджуючи останнього.

На жаль, трапляються випадки, коли з тих чи інших причин не повідомляють про факт впливу на них навіть ті свідки й потерпілі, яких злочинці не зуміли схилити на свою сторону.

Тому більшість ознак протидії, доступних суб'єкту розслідування, носять лише непрямої характер. Спочатку на їх підставі про наявність фактів протидії можна судити лише з більшою чи меншою часткою ймовірності.

Необхідно зазначити, що далеко не кожна пряма ознака протидії є ознакою достовірною, що виключає всі сумніви щодо тієї чи іншої обставини кримінального провадження. Наприклад, можлива ситуація, коли потерпілий навмисно повідомляє спотворені факти, обмовляючи злочинця.

Так, у кримінальній справі, порушеній за фактом наїзду автомобіля під керуванням водія Д. на пішохода Б., останній стверджував, що в момент наїзду він стояв на розділювальній смузі в одному метрі від пішохідного переходу. Водій Д. давав показання, протилежні показанням пішохода Б., а очевидців події встановлено не було. Лише комплексна автотехнічна й судово-медична експертиза встановила, що пішохід Б. в момент наїзду не стояв на розділювальній смузі в одному метрі від визначеного пішохідного переходу, а знаходився в русі на смузі, призначеній для руху транспортних засобів, за 17 метрів від переходу. Таким чином, пішохід Б., порушивши вимоги правил дорожнього руху, здійснював протидію, повідомляючи спотворені факти й обмовляючи невинного водія Д.

Вивчаючи обстановку місця дорожньо-транспортної пригоди, слідчий досліджує насамперед обставини події, що мала місце в минулому. Ознаки, які відбивають сам факт протидії, можуть характеризувати явище протидії як таке, що мало місце в минулому, як таке, що здійснюється в теперішньому часі, або як таке, що з'явиться в майбутньому. Це необхідно враховувати під час оцінки результатів огляду місця події та інших першочергових слідчих (розшукових) дій.

Під час вивчення матеріалів кримінальних справ (до набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) 20 листопада 2012 р.) та кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з порушенням правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів, ми встановили типові та найбільш поширені ознаки протидії, що характеризуються поведінкою різних учасників кримінального провадження.

Щодо підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, свідка в кримінальних справах і кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з порушенням правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів, встановлено такі ознаки протидії, які містились у матеріалах вивчених кримінальних справ та кримінальних проваджень:

- істотні протиріччя в показаннях;
- різка зміна показань потерпілих і свідків на користь підозрюваного (обвинуваченого);
- зміна постійного місця проживання;

- небажання фіксувати свої показання за допомогою технічних засобів;
- прагнення направити розслідування неправдивим шляхом, ухилення від конкретних відповідей на прямі запитання;
- ухилення від участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (огляду, слідчого експерименту тощо);
- заява підозрюваного (обвинуваченого) про своє алібі; заява необґрунтованих клопотань про проведення додаткових слідчих (розшукових) дій та експертиз і застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- ознаки симуляції підозрюваним (обвинуваченим) психічного чи фізичного захворювання;
- необґрунтований виїзд (відхід) винного водія з місця дорожньо-транспортної пригоди; дії підозрюваного (обвинуваченого), його родичів, знайомих, друзів, спрямовані на встановлення неформальних контактів із потерпілими, свідками;
- дії зі схиляння (примусу) свідків, потерпілих до надання неправдивих показань, підтвердження неправдивого алібі;
- відмова від давання показань. Використання цього прийому протидії не потрібно однозначно трактувати як ознаку протидії, оскільки відмова від давання показань є правом підозрюваного (обвинуваченого), передбаченим ст. 63 Конституції України та п. п. 4, 5 ч. 3 ст. 42 КПК України. Відмова від давання показань лише побічно може вказувати на здійснювану протидію, причому лише в сукупності з іншими ознаками вона дозволяє виявити протидію та вжити необхідні заходи для її подолання й нейтралізації;
- дії зі схиляння слідчого до припинення кримінального провадження, зміни кваліфікації злочину;
- прийняття незаконних рішень;
- неодноразова пропозиція викликати й допитати як свідків нових осіб, які раніше слідству не були відомими та які нібито готові повідомити необхідну для розслідування інформацію;
- наполегливе бажання суб'єкта протидії отримати від слідчого інформацію щодо наявних доказів у провадженні;
- наполегливе бажання суб'єкта протидії отримати від слідчого інформацію про ті чи інші обставини події, що стали відомі;
- наполегливе бажання суб'єкта протидії отримати від слідчого інформацію про плани й перспективи розслідування тощо;
- невідповідні слідчій ситуації дії суб'єктів протидії, спрямовані на встановлення дружніх стосунків, неформальних контактів зі слідчим, нав'язування йому яких-небудь послуг особистого плану або у зв'язку з розслідуванням, що проводиться;
- прагнення видати малозначну інформацію за головну, перебільшуючи її значущість, і представлення як малозначимих найбільш важливих для слідчого відомостей;
- необґрунтовані скарги на законну діяльність працівників правоохоронних органів;
- звернення суб'єкта протидії за сприянням до працівників правоохоронних органів, в інші відомства, у тому числі в органи влади, з метою вчинення тиску на слідчого для прийняття рішень на користь злочинця;
- пошук посередників у вчиненні своїх злочинних дій;
- раптова заява про недостовірність своїх попередніх показань та бажання дати нові або інше тлумачення своїх попередніх показань на користь злочинця.

Щодо окремих недобросовісних захисників респонденти повідомляють про такі ознаки протидії, як заява необґрунтованих клопотань про проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, зокрема експертиз, і застосування заходів забезпечення кримінального провадження; необґрунтовані дії, спрямовані на усунення (відвід) слідчого від розслідування кримінального провадження; схиляння потерпілих до примирення з винним водієм; вчинення посередницьких функцій між підозрюваним (обвинуваченим) та іншими учасниками провадження, а також особами, що не є ними.

Щодо окремих недобросовісних працівників прокуратури опитані слідчі вказують на такі ознаки протидії:

- необґрунтовані вказівки щодо обов'язкового проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій;

- необґрунтоване скасування рішень (постанов) слідчого;
 - необґрунтована відмова в порушенні кримінальної справи (щодо кримінально-процесуального законодавства 1960 р.);
 - необґрунтоване закриття кримінального провадження;
 - необґрунтоване ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого («свого», «вигідного») за відсутності підстав, передбачених КПК України, для його відводу або в разі ефективного («невигідного» для прокурора) досудового розслідування;
 - необґрунтовану відмову в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України;
 - неповідомлення особі про підозру за наявності достатніх для цього підстав, передбачених КПК України;
 - необґрунтоване повернення матеріалів кримінальної справи зі своїми вказівками для провадження додаткового розслідування за відсутності для цього передбачених законом підстав (щодо кримінально-процесуального законодавства 1960 р.);
 - необґрунтовану відмову в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або необґрунтоване внесення змін до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань.
- Наведені ознаки протидії загалом було виявлено як у результаті вивчення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, так і в результаті опитувань респондентів. Проте є ознаки, що знайшли відображення лише в результатах опитування осіб, які проводять розслідування справ про злочини, пов'язані з порушенням правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів. До таких належать ознаки можливого тиску з боку безпосереднього керівництва слідчого (керівника органу досудового розслідування), з боку працівників прокуратури, вищого керівництва, які полягають у таких діях:
- необґрунтованій відмові в затвердженні обвинувального висновку в разі достатніх для цього підстав, передбачених КПК України 1960 р.;
 - ненаправленні матеріалів кримінальної справи разом з обвинувальним висновком до суду за наявності передбачених для цього КПК України 1960 р. підстав або ж необґрунтованому поверненні матеріалів кримінальної справи зі своїми вказівками для провадження додаткового розслідування за відсутності для цього передбачених законом підстав (щодо кримінально-процесуального законодавства 1960 р.);
 - неповідомленні особі про підозру за наявності достатніх для цього підстав, передбачених КПК України, або ж необґрунтованій відмові в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, необґрунтованому внесенні змін до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань (46% опитаних);
 - відмові слідчому в наданні кабінету, транспорту, оргтехніки, магнітофона, відеокамери чи інших технічних засобів для проведення слідчих (розшукових) дій (30% опитаних);
 - неодноразовій передачі матеріалів кримінального провадження від одного слідчого іншому з метою вилучення з неї доказів (22% опитаних);
 - необґрунтованому ініціюванню прокурором перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого («свого», «вигідного») за відсутності підстав, передбачених КПК України, для його відводу або в разі ефективного («невигідного» для прокурора) досудового розслідування, неодноразовому відстороненні керівником органу досудового розслідування слідчого від проведення досудового розслідування за ініціативою прокурора або з власної ініціативи за відсутності підстав для його відводу або в разі ефективного («невигідного» для керівництва) досудового розслідування (9% опитаних);
 - організації без достатніх підстав службового розслідування щодо слідчого (9% опитаних);
 - необґрунтованій відмові в поданні до чергового спеціального звання, отриманні квартири чи інших пільг і надбавок, необґрунтованому позбавленні та невиплаті премій чи інших доплат тощо (7% опитаних);

– необґрунтованій відмові в продовженні строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України (5% опитаних).

Щодо експертів, слідчих суддів (з моменту набрання чинності КПК України 2012 р.) та суддів типових ознак протидії в матеріалах вивчених кримінальних справ і кримінальних проваджень виявлено не було.

Типовими й найбільш поширеними ознаками протидії всьому процесу досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, найчастіше є такі: негативні обставини в обставині місця події й розслідування загалом; ознаки фальсифікації, маскування, інсценування, знищення слідів і доказів, зокрема речових; умисне неповідомлення інформації, що має значення для розслідування; неодноразове прийняття рішення про зупинення досудового розслідування або закриття кримінального провадження; передача матеріалів кримінального провадження від одного слідчого іншому без достатніх підстав для цього.

Ознаки протидії можуть виражатись уже на початковому етапі розслідування: у протоколах оглядів місць подій, у протоколах допитів потерпілих, свідків, підозрюваних, у поведінці згаданих осіб. Поява ознак протидії можлива також на наступному етапі розслідування, на якому вони проявляються в результатах експертиз, пред'явлень для впізнання, слідчих експериментів, наступних допитів, у тому числі повторних.

Таким чином, наявність однієї, навіть максимально інформативної, ознаки протидії неповно відбиває її зміст та є лише одним із її проявів. Тому чим більше ознак вказаної діяльності буде виявлено та досліджено, тим повнішою й достовірнішою буде інформація про протидію, тим менше буде невизначеності в цьому аспекті.

Виявляючи й оцінюючи ознаки протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, слідчий має враховувати, що жодна з наведених ознак не носить абсолютного характеру й не обов'язково має бути наслідком протидії; можливі також інші пояснення таких обставин. Тому всі виявлені фактичні дані, названі як ознаки протидії, повинні розглядатись та оцінюватись усебічно, у сукупності з іншими матеріалами, зібраними на конкретному етапі досудового розслідування.

Висновки. Отже, дотримання методичних рекомендацій щодо виявлення ознак протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, є найважливішою умовою для успішного подолання, нейтралізації й попередження протидії розслідуванню цього виду злочинів.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
2. Орлова В.Ф. Судебно-почерковедческая диагностика / В.Ф. Орлова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2006. – 160 с.
3. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.В. Щур ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 195 с.
4. Шехавцов Р.М. Підготування до допиту, що проводиться в умовах протидії розслідуванню / Р.М. Шехавцов // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2001. – № 2. – С. 233–236.

